

MAGYAR KÖNYV- SZEMLE

80

1964

2. SZÁM

MAGYAR KÖNYVSZEMLE, 80. ÉVF. 2. SZÁM 113—200 I. BUDAPEST, 1964. ÁPR.—JÚN

prosa esz s igen szép is : A D 1672. 29 maiy” (125. fólió). — „Az Szent Lélek Istenről való *prosa ez*” (130.^v fólió). — „*Igen szep prosa ez ha tudod*” (129. fólió). — „*Szent Janosról nem igen hallottam ezt az prosat*” (128.^v fólió).

De megtaláljuk nála már a *prosa* magyar fordítását is. A *Lauda Sion* első sorait jegyezte be a 132. fólióra: „*Dicsird Sion meghualtodot uezeredot paztorodot vigh szoual vigh szozattal.*”

Egy másik kántor a karácsonyi próza („*Grates nunc omnes*”) fordítását írta a 118. fólióra: „*Halat most adgiunk mindniayan az Ur Istennek ki minket születesueul megh szabadítot eördögnek hatalmassagatöl Ennek jllik hogy enekelliünk Az Angialokkal dicesség magoságban Istennek.*”²⁴

De megjelennek a magyar nyelvű imádságok is a lapszéleken. Így a 90.^v fólión: . . . „*elepeditünk nyomoruságunkban számtalan sokféle szorongatásunkban . . . kérünk hogy legy oltalmunk akkor . . .*” A 100.^v-n: „*Jézus Sznt Szivek arannia mennei irg királya . . .*”

Talán valami korabeli dalt örökített meg SZENTDAMOKOSI Orbán a XVII. sz. második feléből a 31.^v fólión: „*Szoldelleo erdeokel viragzo mezeokkal majus gyeoneorkeottetek*”.

A 137.^v fólió magyar nyelvű csonka szövegének végén olvassuk: „*Mikhael Apaffy scriptor Manu propria.*” Hogy a név véletlen egyezés-e az erdélyi fejedelem nevével, vagy az ő keze írását őrzi a kódex, nem tudjuk.

A 151.^v fólión két bölcsmondást találunk: „*Contra Vim Mortis Non crescit herba in hortis.*” És: „*Non est tam fortis qui Non intrat per ostium Mortis.*”

Két helyen fordul elő utalás a kódex írójára: „*Valaki ezt a könyvett csinaltá vala Isten megfizeti*” (12.^v fólió). SZENTDAMOKOSI Orbán pedig ezt írja: „*Valaki ezt a keonuet az nagy graduall írta io lelkiismerete (?) volt cziak az husueti prosat nem szerette, van egy de más nincsen.*”

Ugyanő jegyezte a 34. fólió aljára: „*a Causa memoriae Husuet napia eset igen ki ugy mint tizenhetöd Aprilis. Stultorum festuum (!) prima celebratur Aprilis.*”

Találunk még utalásokat a helyi időjárás különlegességeire.

Végül a korabeli magyar zenei műveltség adalékaként megemlítjük, hogy a 31. fólión valaki a következő szolmizációs szótagsort írta a pergamenlapra: *la mi sol la mi fa sol la mi fa sol mi fa sol la mi.*

SZIGETI KILIÁN

A szegedi franciskánusok könyvtárának XVI. századi állománya. A Szeged-alsóvárosi franciskánusok 1950-ig fennálló könyvtára még bizonyosan a XV. században, egy kellően meg nem alapozott adat szerint 1468-ban keletkezett.¹ Az obszerváns eredetű kolostor alapítási éve 1444, a könyvtár alapítására mindenesetre utána hamarosan sor kerülhetett. Az eredeti obszerváns előírások kötelezik a rendtagokat a magasabb színvonalú műveltségre, lehetőség szerint egyetemi fokozatra és természetesen kolostori könyvtárak létesítésére. A könyvtár tehát ama nagyon kevés hazai könyvtárunk közé tartozik, amelynek eredete még a középkorba nyúlik vissza, és folytonossága a legújabb időkig nem szakad meg. A könyvtár egyúttal Szeged városának is egyik legrégebb, évszázadokon át ható közművelődési intézménye volt.

Nem elemezzük a könyvtár teljes állományát, hiszen nincs is megfelelő, kifogástalan könyvészeti feldolgozásunk róla. Csak azokat a műveket mutatjuk be, amelyek

²⁴ Ugyanebben az időben (1671-ben) fordítja magyarra a csiki ferences, KÁJONI János a mise *Credo*-ját (*Kájoni-kódex*). Ezt az adatot DOMOKOS Pál Péter volt szíves rendelkezésemre bocsátani.

¹ REIZNER János: *Szeged története*. Szeged, 1900. 3. köt. 341. l. KULINYI Zsigmond: *Szeged újkora*. Szeged, 1901. 464. l.

1562-ig jelentek meg, és általában már előtte is a kolostor tulajdonában voltak. Ha volna mód rá, a tüzetes kutatás bizonyára még más franciskánus kolostorokban, elsősorban Gyöngyösön őrzött egykorú könyvek szegedi illetőségét is kiderítené.

Az említett évszámot nem érezzük önkényesnek, mert az alsóvárosi obszervancia életében korszakos fordulatot jelent. Ekkor zárul le száz esztendőnek a bogumil-huszitizmussal, illetőleg a fiatal protestantizmussal vívott szegedi küzdelme. Ennek szimbolikus mozzanata, hogy a török ebben az esztendőben a barátoknak ítéli oda a templomot és kolostort,² amelyet egy ideig az új hit híveivel közösen használtak.

Az állandósuló hódoltsággal, a katolicizmus szegedi felülkerekedésével a lelkipásztori munkában, így a könyvtár jellegében is elhalványulnak a harcos, apologetikus törekvések, és most a belső hitélet elmélyítése, a táj magyar jellegének megmentése válik legfontosabb követelménnyé. Ezt a gyakorlati fölismerést mutatja az is, hogy a könyvtárban — a hívek mindennapi életét is meg akarván könnyíteni — a következő kétszáz esztendőn át számos orvosi, gazdasági szakmunkával is találkozunk. A barátok készségével és orvosi tudásával a török is él.³ Nem lehetetlen, hogy az alsóvárosi kolostornak a paprika meghonosodásához is köze volt. Mint ismeretes, a paprika eredetileg nem fűszer, hanem lázcsillapító orvosság, a malária ellenszere volt.

Kétségtelen, hogy a könyvtár további történetének, későbbi sorsának, különösen pedig magyar barokk könyvkultúrájának vizsgálata is igen fontos feladataink közé tartozik.

Mielőtt a könyvtár XV—XVI. századi alaprétegének, őszállományának elemzéséhez hozzáfognánk, néhány kéziratos kódexét, nyelvemlékét kell megvizsgáljunk.

Szeged középkori nyelvemlékeinek, de az alsóvárosi obszervancia törekvéseinek is jellegzetes maradványa az a 48 leveles papírkódex, amelyet a XVI. század első három évtizedében 5 kéz írt. Az emléket *Guilerin-kódex* néven RADÓ Polikárp tárta fel és tette közzé.⁴ Obszerváns jellege, gyakorlati, lelkipásztori célzata, szegedi illetősége vitán fölül áll.

A magunk kezében is megfordult 1935 táján az a 6 leveles kis papírkódex, amelynek szövegét 1521—1529 között több kéz írta. Eredetileg nyomtatott könyvbe volt kötve és Gyöngyösön őrizték. Innen került át századunk elején Alsóvárosra. Legértékesebb része PÉCSI Ferenc plébános verses fordítása: *Szent Miklós éneke (Laus sancti Nicolai pontificis)*. RADÓ Polikárp adta neki a *Pécsi Ferenc kódexe* elnevezést. Először DÖBRENTÉI Gábor tette közzé a gyöngyösi franciskánus könyvtárból, majd — miután az eredeti kéziratnak később nyoma veszett — SZILÁDY Áron gondozásában, DÖBRENTÉI közlése nyomán jelent meg másodszor.⁵

Egyes magyar nyelvű szórványos bejegyzésekről, glosszákról azoknál az ősnymtatványoknál emlékezünk meg, amelyekbe bejegyezték őket.

Ami a középkori latin kéziratos szövegeket illeti, volt a könyvtárnak egy ilyen kódexe is, amelynek KAIZER Nándor egykori gvárdián, érdemes rendi kutató az *Alsó-*

² Ennek az eseménynek máig élő, gazdag mondai hagyományai vannak, amelyek több változatban maradtak ránk. Olvashatók TELEKI József: *Tizenkét tsillagú korona*. Vác, 1772. 2. köt. 413. l. DUGONICS András: *Jeles történetek*. Pest, 1794. 1. köt. 114. l. BALLA Gergely: *Nagykőrösi krónika*. Kecskemét, 1856. 44. l. KOVÁCS János: *Szegedi emlékek*. Szeged, 1895. 87. l. KOVÁCS János: *Szeged és népe*. Szeged, 1901. 485. l. VÖ. REIZNER: *I. m.* 3. köt. 13. l. A történeti alap REIZNER: *I. m.* 4. köt. 157. l. A mondat MIKSZÁTH Kálmán és GÁRDONYI Géza novellának is feldolgozta.

³ Így az egri török basa az egyik szegedi barátot gyógyításra rendeli (1643) Egerbe. SZEDERKÉNYI Nándor: *Heves vármegye története*. Eger, 1891. 3. köt. 263. l.

⁴ RADÓ Polikárp: *A Guilerin-kódex*. Irodalomtörténet. 1947.

⁵ RADÓ Polikárp: *Magyarságtudományunk két értékes szegedi emléke: Pesti Mihály és Pécsi Ferenc kódex*. Magy. Könyvszlének szánt, tördelt korrektúráig eljutott cikk (1947). Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár. Fol. Hung. 2903.

városi-kódex nevet adta. JENEI Pál, a gyulai franciskánus kolostor szerzetese másolta benne 1450 táján IMRE gyulai plébános és váradi kanonok számára a római zsolozsmakönyv szentekről szóló olvasmányait, hozzáadva a magyar szentekét. A könyv a plébános halála után a gyulai klostromé lett, ahonnan a város török kézre jutása (1565) után elmenekülő atyák Alsóvárosra hozták.⁶

Kifürkészhetetlen ama *Bonfini-kódex* töredékének sorsa, amelyet KAIZER Nándor a kolostor egy régi, negyedretű könyvtáblájáról fejtett le (1923), majd az Országos Széchényi Könyvtárnak ajándékozott. Hamarosan kiderült, hogy a töredék szerves kiegészítése, folytatása egy Nürnbergből ajándékozás révén szintén az Országos Széchényi Könyvtár birtokába került, töredékes *Bonfini-kódex*nek.⁷

A könyvtárnak voltak egyéb kódexei, nyelveléktöredékei is, ezeket azonban a kellő időben nem rendszerezte senki sem. Néhány nyomtatott könyvben talált kézírásos bejegyzést RADÓ Polikárp örökölt meg.⁸ Így a búcsúnapi miseszövegét, amely eltér a *Missale Romanum* textusától, a világegyház liturgikus szövegétől.

A könyvtár nyomtatott állományának jellemzésében fölhasználtunk minden föllelhető jegyzéket, leírást, adatot, hozzáadva a magunk személyes visszaemlékezéseit, vázlatos jegyzeteit is. Főleg DUBECZ József, KAIZER Nándor és HANGYA Henrik jegyzői, illetőleg jellemzései jelentettek hasznos segítséget, bár egyikük sem íródott szabatos készütséggel és szakszerű bibliográfia igényével.⁹ Semmiképpen nem pótolhatják maguknak a műveknek hiányát. Mint mondtuk, a könyvtár 1950-ben szűnt meg, helyreállítása azonban a Szegedi Egyetemi Könyvtár gondviselésében (1960) megkezdődött, ami majd idő múltával a modern bibliográfiai feldolgozáshoz is nyilván hozzásegít bennünket. Az itt következő eredményeket tehát egyáltalában nem lehet lezártnak tekinteni.

Az obszervancia modern műveltségi igénye, harcosszelleme kétségtelen. Ebben a törekvésben föltűnő gyorsasággal használja föl a fiatal európai könyvnyomtatás termékeit is. Minden irányban iparkodik a „standard” munkák, enciklopedikus művek beszerzésére, hogy a kolostor tagjai gyorsan tudjanak tájékozódni.¹⁰

Így az egyháztanítók közül JEROMOS műve: HIERONYMI *in vitas patrum percelebre opus*. Lugduni, 1512, ÁGOSTON, azaz Divus Aurelius AUGUSTINUS: *Hipnoticon, de spiritu*

⁶ KAIZER Nándor: *A Szeged-alsóvárosi Kódex*. Szegedi Havi Boldogasszony, 1926. 1. sz.

⁷ „A Nürnbergből és Szegedről a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárába került két töredékünk, melyeknek elseje Bonfini I., második IV. decasából való és mindkettő azonos kézzel van gondos, XV. század végéről való humanista írással azonos interpunctióval és caput-jelekkel, egyező tükörnagyságú és sorszámú hártvalevélre írva, csak a nagy humanista történetíró személyes felügyelete alatt, János scriptor által tisztázott, Corvinában elhelyezett első, eredeti másolati példányának két csodálatos módon ismét összekerült darabja lehet. Csekély, de értékes maradványai egy hatalmas, négykötetes középkori magyar történelmi műnek.” JAKUBOVICH Emil: *Az eredeti Bonfini-kódex második töredéke*. Magy. Könyvszle. 1925. 19—27. 1. A töredéket egyébként egy negyedretű könyv táblájáról fejtette le 1923 őszén KAIZER Nándor és adta át az Országos Széchényi Könyvtárnak.

⁸ RADÓ Polikárp: *Nyomatott liturgikus könyveink kézírásos bejegyzései*. Bp. 1944. 23., 60. l.

⁹ Forrásaink: DUBECZ József: *Szegedi Üdvözítői Ferencziek Együlete Könyvtárának Lelettára*. 1846. Kézirat a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett franciskánus rendtartomány központi könyvtárában. KAIZER Nándor: *Index librorum saeculi XV. et XVI. bibliothecae pp. Franciscanorum*. Bp. 1930. BARÓTI Dezső: *A szegedi ferencesek könyvtára*. Könyvt. Szle. 1935. HANGYA Henrik: *A szegedi ferencesek könyvtára a XVIII. század közepén*. Szeged, 1945. Kézirat egyetemi szakdolgozat a Szegedi Egyetemi Könyvtárban.

¹⁰ Meghatározásainkban, azonosításainkban főleg a következő gyűjteményes munkára támaszkodunk: *Lexikon für Theologie und Kirche*. Bd. 1—10. Herausgegeben von Michael BUCHBERGER. Freiburg i. B. 1930—1938. (A továbbiakban *LThK.*)

et litera, de fide et operibus. Coloniae, 1527, BONAVENTURA értekezése BONAVENTURA Doctoris In tertium librum Sententiarum disputatio. Lugduni, 1515, AQUINÓI TAMÁS könyve *Continuum in prophetas; super evangelia; continuum in librum evangeliorum* található meg. HANZYA Márton szerint a könyvtárban megvolt még DIONYSIUS AREOPAGITA műve: *De coelesti hierarchia* is. DUNS SCOTUS híres franciskánus filozófusnak *Quaestiones super IV. libris Sententiarum* című munkája olvasható DUBECZ jegyzékében.

Ami a középkori teológiát és filozófiát illeti, *sententia* néven¹¹ emlegették a *Szentírásból*, *szentatyákból*, *zsinati határozatokból*, *filozófusokból* vett idézeteket, és ezeknek rövid magyarázatát. Leghíresebb ilyenmű gyűjtemény volt PETRUS LOMBARDUS († 1160 Párizs) műve, amely a középkorban sokáig egyetemi előadások vezérfonalául is szolgált, és nyomtatásban sokszor megjelent. Könyvtárunkban őrzött kiadások: *Sententiarum textus* (1516) és *Quatuor Sententiarum volumina cum commentariis Nicolai de Orbellis*.¹²

PETRUS AUREOLI francia franciskánus († 1322), a Szeplőtelen Fogantatás védelmezője, egyben az empirikus gondolkodás egyik középkori nagyhatású képviselője.¹³ Tanított Bolognában, Párizsban. Munkája: *Compendium theologiae veritatis*. Venetiis, 1510.

AEGIDIUS ROMANUS († 1316) a középkor egyik legnagyobb augusztinus szellemű filozófusa, a párizsi egyetem professzora, a pápai univerzalizmus híve. Rokonszenvezett a franciskánizmussal.¹⁴ A könyvtárban őrzött műve *De physico auditu Aristotelis methaphisicales*. 1502

BARTHOLOMAEUS ANGLICUS angol franciskánusnak — aki Párizsban tanított a XIII. század első felében — *De proprietatibus rerum* c. széles körökben elterjedt és számos középkori kiadásban megjelent enciklopedikus műve a ferenceség természet-szemléletét tükrözi. Így többek között leírja benne az ásvány-, növény- és állatvilágot. A metafizikus természetszemlélet, a misztikus Physiologus-hagyomány már erősen háttérbe szorul, ha nem is tűnik el egészen benne az empirikus megfigyelés eleven készségével szemben. A szerző szól a növények gyógyító erejéről, orvosi alkalmazásáról is.¹⁵ Nem csoda tehát, ha számos, a XVI. és XVII. századból származó szétszórt magyar glosszát¹⁶ találunk benne, mint az alsóvárosi barátok egykorú orvosi tevékenységének egyik bizonyosságát.

A spanyol származású, de Toulouse-ban tanító RAYMUNDUS DE SABUNDE a XV. század szellemi életének romantikus alakja.¹⁷ A könyvtárban őrzött *Theologia naturalis* (Nürnberg, 1502) c. munkája a természet könyvéből az értelem segítségével próbálja a keresztény hittartalmat kiolvasni. Ezt a nézetét az Egyház egyoldalúnak minősítette.

GERSON Johannes (1363—1429) a Sorbonne kancellárja, az alkonyodó középkor keresztény humanizmusának nemes képviselője,¹⁸ aki a misztikát a skolasztikus hittudomány fölé helyezi, a tudománynál több neki az élet. A könyvtárban őrzött műve: *Quarta et nuper conquistata pars operum*. Basileae, 1518.

¹¹ A *sententia* műfajáról *LThK* Bd. 9. 477. 1.

¹² ORBELLIS munkásságáról *LThK* Bd. 7. 584. 1.

¹³ *LThK* Bd. 1. 840. 1.

¹⁴ *LThK* Bd. 2. 1019. 1.

¹⁵ *LThK* Bj. 2. 2. 1. Az alsóvárosi kolostor a műnek 1483-ban, Nürnbergben, Anton KOBERGER könyvsajtójában megjelent kiadását birtokolta. Vö. HAIN 2505. *GW* 3409. A könyvet a XVIII. században bekötötték. A kötés gerincén ez olvasható: „BARTHOL ANGLICI DE PROP. V. CON. SZE. ORD. MIN.” (= Venerabilis Conventus Szegediensis Ordinis Minorum). A könyvet jelenleg a Szegedi Egyetemi Könyvtár őrzi.

¹⁶ Magyar bejegyzéseiről BÁLINT Sándor: *Alsóvárosi Glosszák*. Egy szegedi nyelvemlék. Magy. Nyelv. 1961.

¹⁷ *LThK* Bd. 8. 620. 1.

¹⁸ *LThK* Bd. 4. 44. 1.

RUDOLFUS AGRICOLA junior nyilván a humanizmust és kereszténységet összehangolni igyekvő RUDOLFUS AGRICOLA († 1485) heidelbergi professzor fia.¹⁹ Könyvének címe: *Elucidarius dyalogenic theologiae tripartitus*. Viennae, 1515.

Az obszervancia biblikus szellemének megfelelően számos *Szentírás*-kiadással, illetőleg fordítással, magyarázattal találkozunk a könyvtár legősibb rétegében. Ezek: *Biblia sacra*. Venetiis, 1476.²⁰ Egy cseh *Újszövetség*: *Bozsiko noweho*. Praga, 1497.

A bibliamagyarázatok között a *Postilla domini Hugonis cardinalis de ordine praedicatorum* c. évszám és kolophon nélküli nyomtatvány nyilván HUGÓnak *Postilla super epistolas et evangelia de tempore et de sanctis* (Paris, 1506) című művével azonos. HUGO a S. Charo († 1264) francia dominikánus bíboros a párizsi egyetemen a szentírás-tudományt adta elő. Rendtársaival együtt megírta az első konkordanciát, vagyis a *Szentírás* betűsoros tárgymutatóját, amely az egybevágó (concordans) helyeket és szövegeket, vagy legalábbis a rájuk való utalást tartalmazza.²¹ Erre a gyorsan tájékoztató kézikönyvre az eretnek-mozgalmak *Biblia*-ismeretével való sikeres megküzdés érdekében volt szükség. Lehetséges, hogy a kolostornak még egy másik nyomtatványa: *Biblia cum concordantiis* (Velenice, 1511) szintén az ő nyomtatásban megjelent műve. A könyvtár HUGÓnak egyéb munkáját is őrizte: *Postilla super Epistolas Pauli*. Basileae, 1502.

A *Summa que vocatur Catholicon* c. ősnymtatvány szerzője JOHANNES DE JANUA, másként JANUENSIS, eredeti nevén Giovanni BALBI dominikánus († 1298), a *Szentírás* és az egyházatyák kutatója.²² Páratlanul népszerű *Summa grammaticalis valde notabilis quae Catholicon nominatur* című enciklopedikus jellegű, exegetikus célnyat munkája már a XV. század folyamán számos nyomtatott kiadásban megjelent.

DUBECZ említi CASSIODORUS Romanus híres koraközépkori keresztény író († 583) *Expositio in psalterium* című művét (1516), amelyről a későbbi katalógusok nem tudnak.

A *Capitula evangelii* című ősnymtatvány szerzője THOMAS DE AGNO ordinis fratrum praedicatorum, aki nyilván THOMAS ANGLUS († 1349) oxfordi dominikánus biblikus professzorral²³ azonos.

NICOLAUS DE LYRA (1270—1349) franciskánus, a Sorbonne biblikus tanára. A könyvtárban meglévő, nyomtatásban megjelent művei: *Prologus in libro Esdrae* (1483), *Testamentum Vetus* (1487), *Postilla moralis* (1487). Ez utóbbi a *Szentírás* misztikus-allegorikus magyarázata.²⁴ LYRA azt vallotta, hogy a *Biblia* eredeti nyelvű szövegei fölötté állanak a *Vulgatának*. A régi szállóige szerint: „si Lyra non lyrasset, Lutherus non saltasset.”

DUBECZ hiányosként jellemzi JACOBUS DE VALENCIA († 1490) ágostonrendi remete *Expositio in Psalmos et Canticum* (1486?) című, régebben nagyrabecsült, költői szépségű munkáját,²⁵ amelyről a későbbi katalógusok már nem tudnak.

DIONYSIUS CHARTUSIANUS (1402—1471) a XV. század jámborsági irodalmának elmélyedő, szemlélődésre hajló művelője, aki többek között számos szentírási kommentárt is írt.²⁶ Itteni műve: *Enarratio Epistolarum et Evangeliorum*. Coloniae, 1542.

A korlankadatlan biblikus érdeklődését bizonyítja a dominikánus PAGNINO SANTES,²⁷ másként SANCTUS PAGNINUS (1470—1541) eredeti héber, illetőleg görög szövegből készült,

¹⁹ *LThK* Bd. 1. 148. 1.

²⁰ *GW* 4222.

²¹ *LThK* Bd. 5. 176. 1. A műfajról *LThK* Bd. 2. 287. 1. *Bibelkonkordanzen* címszó.

²² *LThK* Bd. 1. 924. 1.

²³ *LThK* Bd. 10. 112. 1.

²⁴ *LThK* Bd. 7. 580. 1.

²⁵ *LThK* Bd. 8. 83. 1. *Pérez* címszó.

²⁶ *LThK* Bd. 3. 337. 1.

²⁷ *LThK* Bd. 7. 873. 1.

humanista latinsággal fordított *Szentírása* (Lyon, 1527). A könyv a múlt század elején Gyöngyösön volt, de később ismeretlen körülmények között a szegedi klostrom könyvtárába került. Itt tanulmányozta RADÓ Polikárp, beszámolója²⁸ azonban még nem jelent meg. Ebből tudjuk, hogy több bejegyzést tartalmazott. Ezek közül öt magyar nyelven íródott egy-két évtizeden belül, a XVI. század derekán. RADÓ szerint négy különböző kéz írta őket. E nyelvemlékekből már DÖBRENTAI Gábor is közölt (1835) egyet-mást, de szerkesztői szempontjai még nagyban kezdetlegesek voltak. Az első két azonos kéztől származó bejegyzés igen rövid. A második kéz írta a harmadik bejegyzést, amely kincskereső ráolvasást rögzít meg, és RADÓ szerint nyilván latin, liturgikus jellegű, de egyelőre ismeretlen eredetű szöveg fordítása. A harmadik kéztől való a SYLVESTER János *Az Szent Máté írása szerint való evangéliomnak átírása* más nyelvjárásra. A negyedik kéz írta az ötödik bejegyzést „az betegségről, melyekben az evangéliomban emlékezet van.”

JOHANNES A DAVANTRIA († 1554) leginkább a Rajnavidéken működő franciskánus, aki a *Szentírásban* való kivételes jártasságáról volt híres. LUTHER és az ágostai hitvallás ellen írta a könyvtár következő munkáját: *Exegesis absolutissima ac brevissima Euangelicae veritatis*. Coloniae, 1535.²⁹

A filozófiával, hittudománnyal és *Bibliával* való elmélyült foglalkozás előkészített a gyakorlati lelkipásztorkodásra.

A gyónást az eretnek mozgalmak részéről igen sok bíráló, támadás érte. Miután ez a katolikus pasztoráció egyik leghatékonyabb lélektani eszköze, érthető, ha több akkori modern katolikus szerző ír gyóntatók számára kézikönyvet, amelyek már számot vetnek a koráramlatokkal is.

A kolostor egy Hagenau városában megjelent (1508) könyvének címe *Confessionale Domini Antonini archiepiscopi Florentini ordinis fratrum praedicatorum*. A dominikánus Szent ANTONIN (1389—1495) a firenzei S. Marco kolostor perjele, majd Firenze érseke volt.³⁰ Részben az ő nyomain halad SAVONAROLA is.

Szintén idetartozik a boldogként tisztelt ANGELUS CLARA († 1495), a valdensék megtérítésén fáradozó olasz franciskánusnak a gyóntatók számára írt kézikönyve: *Summa casuum conscientiae*, amelyet szerzője után inkább *Summa Angelica* (Venetiis, 1492) címen szoktak emlegetni.³¹

A középkor utolsó századaiban a miseáldozatot is sok bíráló, sőt támadás érte. BERNHARDUS DE PARENTINIS, XIV. században élt francia dominikánus később nyomtatásban megjelent enciklopédikus munkáját a mise védelmének szenteli: *Elucidarius omnium difficultatum circa missam* (Köln, 1487).³²

Az ige hirdetés, bár nem tér le az egyház tekintélyi alapjáról, különösen törekszik az érdekes példákkal való meggyőzésre is. Számos enciklopédikus munka készül a hit-szónoklat példatárul, esetleg épületes olvasmányul.

JACOBUS A VORAGINE († 1298) dominikánus a középkor talán legnépszerűbb művének, a *Legenda aurea*, másnéven *Historia Lombardica* című, jórészt folklór jellegű legendagyűjteménynek szerzője. Mint tudjuk, a munka a mi kódexirodalmunkra,³³ de hozzátelhetjük: gótikus képzőművészetünkre, vallásos népeletünkre is nagy hatással volt.

²⁸ RADÓ Polikárp: *Magyarságtudományunk két értékes emléke*. Vö. 5. sz. jegyz.

²⁹ *LThK* Bd. 5. 492. 1.

³⁰ *LThK* Bd. 1. 511. 1.

³¹ GW 1934. *LThK* Bd. 1. 432. 1. Egykorú bejegyzése IVÁNYI Béla szerint: *ad usum fris Johannis a Zegedino*.

³² *LThK* Bd. 2. 206. 1.

³³ HORVÁTH Cyrill: *Középkori legendáink és a Legenda Aurea*. Bp. 1911. Modern szövegkiadása GRAESSE, Theodor: *Jacobi a Voragine Legenda Aurea vulgo Historia Lombardica dicta*. Vratislaviae, 1899. HANGYA Henrik szerint a könyvtárban megvolt a *Sanctorum ac festorum per totum annum conciones* c. beszédgyűjtemény is.

A középkor másik nagyjelentőségű, enciklopédikus szelleme a dominikánus VINCENTIUS BELLOVACENSIS († 1264). Három részből álló főműve, a *Speculum maius* természetismereti (*Speculum naturale*), társadalmi (*Speculum doctrinale*) és világtörténeti (*Speculum historiale*) fejezeteket foglal magában.³⁴ Ez utóbbinak két kötetből álló díszes kiadása volt meg a könyvtárban, ahová Buda várából került.

A XV. század közepén készült a névtelen szerzőtől származó *Speculum exemplorum*, amely a mi kódexirodalmunknak is egyik igen jelentős forrása volt.

HEROLT JOANNES nürnbergi dominikánus († 1468) *Sermones Discipuli* (Argentinae, 1499) prédikációs példatára³⁵ szintén hatott kódexirodalmunkra. Kolostorunk példányába hír szerint magyar glosszák is voltak bejegyezve.

A magyar középkornak az *Ómagyar Máriasisivalom*, JANUS PANNONIUS és a *Huszita Biblia* fordítói mellett legnagyobb írói egyénisége az obszerváns TEMESVÁRI Pelbárt. Ismeretes műveinek példátlan nemzetközi hatása és népszerűsége. Egyszerre épületes olvasmányok, számos magyar kódexünknek forrásai, de ugyanakkor prédikációs példatárak, exemplumgyűjtemények is. Könyvtárunk több művét: *Pomerium*, *Stellarium*, *De sanctis*, illetőleg kiadását összesen nyolc példányban őrizte meg.

Kiváló rendtársának, LASKAI Oszvátnak hasonló rendeltetésű műve, a *Biga salutis*, továbbá a *Sermones dominicales* szintén megvolt a könyvtárban.

Az enciklopédikus jellegű, klasszikusnak számító példatárak mellett nagy gondot fordítanak olyan prédikáció-gyűjtemények beszerzésére is, amelyek már a középkor végének modern eszméikkel viaskodó emberéhez szólnak. PETRUS DE HIEREMIA, másként PALERMÓI JEROMOS (1381—1452) a XV. századi dominikánus³⁶ reformtörekvések egyik jelentős alakja. Műve: *Sermones* (Hagenau, 1514). LECCEI RÓBERT (ROBERTUS CARAZOLUS, CARACCILO), másként ROBERTUS DE LICIO³⁷ franciskánus hitszónok (1425—1495) műve: *Sermones de laudibus sanctorum* (Augustae, 1479). BERNARDINUS DE BUSTIS milánói franciskánus († 1500) beszédgyűjteménye, a *Rosarium sermonum* (Lugduni, 1513).³⁸ NICOLAUS DE NYSE francia franciskánus († 1509) *Gemma praedicationum* c. műve (Basileae, 1516) is prédikációkat foglal magában.³⁹

Az egyházi szónoklat klasszikusai közül megvannak Nagy Szent LEÓ pápa prédikációgyűjteménye: *Leonis Papae Sermones* (Venetiis, 1485) továbbá ALKUIN homiliái (1530).

Az épületes olvasmányoknak mint forrásanyagoknak különösen a nők, továbbá a harmadrendűek pasztorálásában van különös jelentőségük. Néhány ilyen munka is akad.

Ismeretes, hogy a karthauzi LUDOLPHUS DE SAXONIA († 1377) kódexirodalmunkra is jelentős hatással volt.⁴⁰ A könyvtár több, nyomtatásban megjelent munkáját őrizte. Ezek: *Prologus in meditationes vite Jesu Christi* (1483), *Prologus in Vita Christi* (Lugduni, 1514), *Vita Jesu Christi* (Lugduni, é. n. Per Jodocum BADIUM Ascensium accurate annotata).

Rendi vonatkozású BARTHOLOMEUS DE PISIS műve: *De conformitate S. Francisci ad vitam Jesu Christi* (1510).⁴¹

Külön tárgyaljuk azt a néhány művet, amelyet nem oszthattunk az eddigi csoportokba, de a könyvtár szellemi világának, érdeklődési körének mégis jellemző emlékei.

Leonhardus FUCHSIUS botanikusnak *Comentarius de Stirpium historia* (Tibingae,

³⁴ *LThK* Bd. 10. 629. 1.

³⁵ *LThK* Bd. 4. 1000. 1.

³⁶ *LThK* Bd. 8. 164. 1.

³⁷ *LThK* Bd. 2. 750. 1.

³⁸ *LThK* Bd. 2. 211. 1.

³⁹ *LThK* Bd. 6. 683. 1.

⁴¹ *LThK* Bd. 2. 6. 1.

1542) című munkája 890 folio lapon 550 növény képét közli nyomtatott latin és német nevekkel együtt. Ezekhez egy XVI. és két XVII. századi kéz magyar nevüket is odaírta. Több helyen megőrökíti egészségügyi, orvosi, kozmetikai alkalmazásukat is. E magyar bejegyzések valósággal kolostori házipatikává avatják a könyvet.⁴²

Megvolt a könyvtárban a *Firmamenta trium ordinum* (Paris, 1518) is, amely a franciskánus rend történetét foglalja össze.⁴³ A magyar vonatkozású adatokat latin nyelven kézzel írták hozzá.

A kolostorba is benyomuló klasszikusokat CICERO: *De officiis*, *De amicitia*, *De senectute*, *Epistolae familiarum*, SENECA: *Tragediae cum duobus commentariis* (Venetiis, SÜETONIUS: *De vita duodecim Caesarum* (1500), VALERIUS MAXIMUS: *Facta ac dicta memorabilia* (1510) képviselik. A profán népkönyvek, kalandregények közül DUBECZ említi GUIDO DE COLONNA híres munkáját: *Historia Alexandri Magni et Trojae* (1486).

IVÁNYI Béla mutat rá,⁴⁴ hogy e középkori könyvanyag egy része eredetileg a dominikánusok felsővárosi Szent Miklós kolostorának birtokában volt. Így: JACOBUS A VORAGINE, THOMAS DE AGNO, JOHANNES DE JANUA, Szent ANTONIN, PETRUS PANORMITANUS, AQUINÓI SZENT TAMÁS, Fredericus NAUSEA műveiről tételezi föl a felsővárosi eredetét.

A könyvtárnak több középkori nyomtatott misekönyve és breviáriuma is volt. Láttuk, hogy számos értékes kézirat is akadt bennük.

A könyvtár több más ősnymtatványáról nem szólottunk, mert a ránk maradt bibliográfiai jellemzések hiányosak. Néhány szerzőt a rendelkezésünkre álló forrásokból nem tudunk azonosítani. Természetesen a már említett megszorítás értelmében alig vettük tekintetbe azokat a régi műveket, amelyek a bejegyzésekből kitetszően csak 1562 után kerültek a kolostor könyvtárába.

A könyvtárnak jelentős régi magyar irodalmi anyaga is volt. Ez természetes is. Utaltunk már az obszervancia magyar irodalmi érdeklődésére, könyvszeretetére. Az 1562-ig megjelent magyar könyvek közül a könyvtár őrizte KOMJÁTI Benedek *Szent Pál levelei* (Krakkó, 1533) és PESTI MIZSÉR Gábor *Új Testamentum* (Bécs, 1536) fordítását. Az előbbi bizonyára jelzi az obszervancia egykorú krakkói kapcsolatait is.

BÁLINT SÁNDOR

Egy rejtélyes regény nyomában. 1825-ben a magyar irodalom még teljesen ismeretlen volt Oroszországban. Még másfél évtized volt hátra addig, amíg az első, eredetijével egybevethető magyar irodalmi mű, egy vers, az *Odeszszkij Almanah* című rövidéletű, vidéki lapban napvilágot látott.¹ De már 1825-ben megjelent az egyik fővárosi folyóiratban egy mű, amely magyarból való fordításnak volt feltüntetve. Erre az adatra akkor bukkantam, amikor a magyar irodalom orosz fordításainak és ismertetéseinek bibliog-

⁴² A könyv jelenleg lappang. Szerencsére IVÁNYI Béla betűhíven közli a magyar bejegyzéseket, amelynek szóanyagát a *Szegedi Szótár* is feldolgozta. Vö. *Régi magyar növényneveink*. Népünk és Nyelvünk. 1935. 172. 486. l.

⁴³ Biztosan vannak szegedi vonatkozásai is annak a jelenleg Münchenben őrzött, lényegében ismeretlen kéziratnak, amely a magyar szalvatoriánus rendtartományról szól. CSERŐGYI Benedek írta, aki egy ideig a szegedi klostornak is szerzetese volt.

⁴⁴ IVÁNYI Béla: *A szegedi dominikánus rendház története 1318—1529*. Credo. 1935.

¹ RADÓ György: *Berzsenyi Dániel „A táncok” c. versének 1839 évi orosz fordításáról*. Filol. Közl. 1956. 147—151. l.